

**ПЕДАГОГИЧЕСКИ
ФУНДАЦИЯ**

МЕТОДИКА НА ОБУЧЕНИЕТО

КОНТЕНТ АНАЛИЗ НА УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК С ОГЛЕД НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРАВОГОВОР И ПРАВОПИС В НАЧАЛНИТЕ КЛАСОВЕ

Даниела Йорданова

Съставна част от началното обучение по български език в I – IV клас е обучението по правоговор и правопис, тъй като то осигурява онова равнище на езикова култура, което е необходимо за общуването чрез устна и писмена реч. В началния етап на основната образователна степен се провежда системна и целенасочена методическа работа, насочена към усвояване на правоговорните и правописните книжовни норми, нужни за формиране на комуникативна компетентност на малките ученици.

В ДОО за учебно съдържание по български език и литература е посочена **основната цел** на обучението на български език, а именно: “...постигане на определено равнище на **комуникативна компетентност**” (ДВ, бр. 48 от 2000 г.).

Учебното съдържание по български език за отделните етапи степени е представено в четири ядра:

- социокултурни компетентности;
- езикови компетентности;
- социокултурна и езикова компетентност: устно общуване;
- социокултурна и езикова компетентност: писмено общуване.

Тъй като комуникативната компетентност се проявява в текстовете, чрез които се обменя информация, то компетенциите в ДОО са

обвързани с възможностите на учениците да създават собствени текстове и да възприемат чужди текстове. Подборът на типовете текст, включени в стандартите, е съобразен:

- със социокултурните контексти, в които общуват учениците в различните възрасти и перспективите на личностното им развитие;
- с обема на езиковите ресурси като градивни елементи на текста.

Смислово-функционалните типове реч – повествование, описание и разсъждение – и жанровете, в които те се реализират, са съобразени с възрастта на учениците.

Езиковата компетентност, като един от елементите на комуникативната компетентност, се формира в резултат на обучението по български език от I до XII клас. Тя включва:

- овладяване на книжовната норма на българския език (ЗНП, ДВ, бр. 36, 1998);
- овладяване употребата на езиковите средства в различни комуникативни ситуации;
- овладяване на умения за изграждане и възприемане на текстове, функциониращи в комуникативната практика.

Важен компонент на езиковата компетентност на учениците е владенето на книжовната норма на българския език, която включва:

- граматична норма;
- лексикална норма;
- правоговорна норма;
- правописна норма;
- пунктуационна норма.

Овладяването на правоговорната и правописната норма е резултат от комплексно въздействие и се осъществява паралелно с овладяването на другите норми в образователния процес по български език.

Съвременната философия и стратегия на началното образование поставя малкия ученик в активна позиция за пълноценна социална реализация чрез достигане на "...определено равнище на комуникативна компетентност" (вж. по-подр. Държавен вестник, 2000, бр. 48, с. 68).

В съответствие с този основен документ на Министерството на образованието от 2000 година се отделя сериозно внимание на въпросите за овладяване на определено равнище на езикова компетентност в степен, която следва да осигури адекватно речево поведение на 7–11-годишните

в общественения живот. В този контекст е и изискването за усвояване на книжовната норма във възможен начален етап.

Основната цел на обучението по български език в етапа I – IV клас е да се овладеят начални знания за езика, които обаче са основни за целия училищен курс на обучение. Това означава учениците да употребяват езиковите единици в речта си правилно и свободно, да се формират необходимите за училищната степен и възраст езикови понятия и да се изгради лингвистична компетентност като компонент на комуникативната компетентност.

Очакваните резултати от обучението по български език според ДООИ в края на началния етап на основната образователна степен по ядрата на учебното съдържание са:

1. Социокултурни компетентности – „Разказва, описва, задава въпроси, дава отговори, обяснява, като използва уместно езикови средства, характерни за ситуацията на общуване съобразно участниците в нея, темата, целта и условията. Владее формулите за вежливост, използва формите за учтивост”.

2. Езикови компетентности – „Открива синоними и антоними. Показва многозначността на дума чрез употреба в различен контекст. В речта си използва в определен обем синтактичните ресурси на езика: служи си с различни по цел на изказването и по състав изречения; използва различни словоредни варианти”.

3. Социокултурна и езикова компетентност: устно общуване – „Говорене:

- организира логически своето изказване;
- разказва свързано, предава чужда история и може да я коментира;
- заема своето място в диалог;
- стреми се да се придържа към темата;
- владее основни норми на книжовния изговор;
- говори с подходяща за ситуацията на общуване интонация, жестове, поза.

Слушане:

- умее да изслушва другите говорещи;
- отнася се с уважение към мнението на другите.”

4. Социокултурна и езикова компетентност: писмено общуване – Четене:

- чете на глас гладко, с адекватна интонация и темпо, правилно поставя паузите; доказва, че е разбрал основния смисъл на почетеното;
- чете наум и доказва, че е разбрал основния смисъл на прочетеното;
- чете и разбира материали от детски списания;
- служи си с учебни речници.

Писане:

– владее основни норми на графичната и писмената система на българското писмо; пише четливо; пише правилно думи с правописни особености; владее основната употреба на пунктуационните знаци.

Създаване и разбиране на писмени текстове:

- създава съчинение по преживяване и по въображение; може да напише и адресира лично писмо; създава текст, в който предава съдържанието на чужд повествователен текст;
- създава съчинение-описание на различни обекти;
- създава съчинение отговор на въпрос по подходяща за възрастта тема;
- умее да планира свой текст и да прави план на чужд текст; редактира текста си с оглед на съдържанието, точността на израза, правописа.” (вж.: ДОИ за учебно съдържание).

Видно е, че в ДОИ за учебното съдържание по български език в началния етап на основната образователна степен се посочва онова равнище на владеене на правоговорната и правописната норма като част от овладяната езикова компетентност, което трябва да осигури успешно общуване на малките ученици.

Усвояването на българския език от учениците в етапа I – IV клас е необходимата основа за успешното му изучаване и в следващите степени на обучение. Активният период, през който се добива начална езикова (в т. ч. правоговорна и правописна грамотност), е ранната училищна възраст.

Критериите за равнището на езиковата култура, в т. ч. на правоговорната и правописната, са категорично “обозначени” в учебните програми по български език за отделните класове от началното училище.

В учебната програма за I клас в съответствие с поставената цел за “формиране на начални комуникативноречеви умения и компетентности”, (вж.: Учебна програма за първи клас 2001, с. 5), без да се изместват приоритетите на началното оgramотвяване, са поставени за-

дачи, които пряко „кореспондират“ с усвояването на книжовния правоговор и правопис. Те са:

– „...формиране и усъвършенстване на уменията на учениците да говорят и четат правилно и изразително, да пишат грамотно и четливо;

– овладяване на емпирично равнище на начални знания за строежа на езика и езиковите и речевите единици, за някои правоговорни, правописни, пунктуационни и граматични норми”. (Учебна програма за първи клас 2001, с. 5 – 6).

Тези конкретни задачи в учебната програма за I клас са обвързани с очакваните резултати от обучението по български език и литература и съответното учебно съдържание.

В подготовителния етап от системата за оgramотояване в ядро 1 от учебната програма за I клас „Социокултурни компетентности,” посоченият в стандарт 1 очакван резултат от обучението по български език, е: „Ученикът разказва, описва, задава въпроси, дава отговори, обяснява, като използва уместно езикови средства, характерни за ситуацията на общуване ...” (Учебни програми за първи клас 2003, с. 7). Този резултат свързваме и с общуването на малките ученици с оглед на книжовните правоговорни норми. Всички посочени в Учебната програма основни понятия (звук, сричка, дума, изречение, устна реч, общуване) са в основата при изграждането на правоговорната и правописната компетентност на първокласниците.

В ядро 2 „Езикови компетентности” в основния етап от системата за оgramотояване очакваните резултати, които насочват вниманието ни към правоговорната и правописната подготовка на учениците по стандарт 3, са:

– „... служи си с различни по цел на изказване и по състав изречения;...”, „... може да разграничава на емпирично равнище съобщителни и въпросителни изречения; може да разграничава гласни и съгласни звукове и да ги откроява по признака звучност/беззвучност за съгласните и тесни/широки за гласните...”.

За ядро 4 „Социокултурна и езикова компетентност: писмено общуване” очакваните резултати, свързани с обучението по правоговор и правопис по стандартите, съответно са:

– стандарт 1: Четене: „Ученикът чете думи, изречения и кратки текстове, като спазва ударенията и паузите, и разбира смисъла на прочетеното”;

– стандарт 2: Писане: „Ученикът пише графически правилно и четливо, граматически точно, като изписва собствените имена с главна буква; спазва правилата за оформяне на началото и на края на изречението: съобщително и въпросително; внимава за правописа на звучните съгласни в края на думите”. (Учебни програми за първи клас 2003, с. 9).

Основните понятия, осигуряващи инструменталната правоговорна и правописна работа в I клас във връзка с този стандарт, са: „звук; буква; азбука; главна буква; гласен и съгласен звук; звучни и беззвучни съгласни звукове; тесни и широки гласни звукове; съобщителни и въпросителни изречения; текст; диктовка, препис, писмен текст.” (Учебни програми за първи клас 2003, с. 9).

Към дейностите, чрез които се реализира ефективна правоговорна и правописна подготовка на първокласниците в контекста на общото езиково обучение според учебната програма, можем да отнесем:

„...– моделират звуковия състав на думата;
– съставят съобщителни и въпросителни изречения по схеми;
– участват в разнообразни форми на устно и писмено общуване;
– пишат под диктовка букви, думи, изречения и текст;
– преписват кратки текстове;
– съчиняват кратки писмени текстове, състоящи се от няколко изречения” (Учебни програми за първи клас 2003, с. 9).

В ядро 4 “Социокултурна и езикова компетентност”, писмено общуване, при стандарт 1 четене към правоговорното обучение на учениците е насочено следното съдържание: “Ученикът чете на глас гладко, с адекватна интонация и темпо, правилно поставя паузите...”. Основното понятие, което следва да се усвои от първокласниците, за да четат думи, изречения и кратки текстове, като спазват ударенията и паузите и разбират смисъла на прочетеното, е ударението (вж.: Учебни програми за първи клас 2003, с. 10).

Методическият “прочит” на заложените знания, гарантиращи и правоговорното обучение в учебната програма за I клас, насочва към следните **изводи**:

1. Съвсем основателно на преден план в целите и в учебното съдържание са изнесени изискванията за формиране на начални комуникативноречеви умения у учениците. Овлабяването на тези умения предполага и правилна употреба на езиковите средства. В този контекст

правоговорната и правописната компетентност на първокласниците се изгражда върху основата на определен обем от лингвистична информация в условията на началното ограмотяване.

2. Правоговорната подготовка на 6–7-годишните на равнище цели на обучението е представена твърде общо. Имаме предвид израза “... някои правоговорни норми...”. Това представяне на целите, свързани с ортоепичното обучение в I клас, рефлектира и върху предложеното учебно съдържание. Не е ясно кои правоговорни норми следва да се усвоят при изговора на гласните и при изговора на съгласните звукове през периода на началното ограмотяване и до края на I клас. Не са посочени дейности, чрез които учениците ще осъзнаят правилния изговор на думите с оглед на ударението. Освен това усвояването на словното ударение се свързва с овладяване на речевото действие четене. А при говоренето не се отделя внимание с оглед на ударението при изговарянето на думи.

Поставените цели в учебната програма за I клас намират своето естествено продължение в учебната програма за II клас. В нея чрез “овладяване и задълбочаване на знанията за строежа на езика и езиковите и речевите единици” се усвояват определени правоговорни норми и правописни норми (вж.: Учебни програми за втори клас 2003, с. 6). В тази учебна програма правоговорните знания и умения на учениците са конкретизирани.

В ядро 2 “Езикови компетентности”, стандарт 3 е записано като очакван резултат: “Ученикът си служи с различни по цел на изказване изречения: съобщително и въпросително”(Учебни програми за втори клас 2003:8).

По-нататък, в ядро 3 “Социокултурна и езикова компетентност: устно общуване” за речевото действие говорене е конкретизиран стандарт 5: “Ученикът владее основни норми на книжовния изговор”. Посочени са и очакваните резултати по този стандарт:

“Очакван резултат 1: Ученикът изговаря правилно звучните съгласни в края на думите.

Очакван резултат2: Ученикът изговаря правилно звучните съгласни пред беззвучните.

Очакван резултат 3: Ученикът изговаря правилно глаголите, при които ударението пада на последната сричка.

Очакван резултат 4: Ученикът изговаря правилно глаголи в множествено число, завършващи в ед. ч. на -а, -я и -м.” (Учебни програми за втори клас 2003, с. 9 – 10).

В ядро 4 “Социокултурна и езикова компетентност”, стандарт 1, за речевото действие четене учениците задълбочават уменията си да четат “...гладко, с адекватна интонация и темпо, правилно да поставят паузите...”; да разграничават на “...емпирично равнище съобщително и въпросително изречение”; “да изговарят с “...подходяща интонация съобщително и въпросително изречение”. Усъвършенстването на тези умения се благоприятства от основните понятия, които са предвидени за усвояване в това ядро: “гласен звук, ударение, сричка (вж.: Учебни програми за втори клас 2003, с. 10).

В ядро 4 “Социокултурна и езикова компетентност: писмено общуване” за речевото действие писане, стандарт 1 “Ученикът владее основни норми на графичната и писмената система на българското писмо; пише правилно думи с правописни особености; владее основната употреба на пунктуационните знаци;и, отделя изреченията в текста, като означава началото и края им; пише разделно думите без собствено ударение”, са конкретизирани очакваните резултати за правописната подготовка на учениците от втори клас:

“Очакван резултат 1: „Ученикът пише правилно буквите на гласните звукове с и без ударение и в крайната сричка на думата.

Очакван резултат 2: Ученикът пише правилно звучните съгласни в края на думата.

Очакван резултат 3: Ученикът пише правилно звучните съгласни пред беззвучни съгласни.

Очакван резултат 4: Ученикът пише правилно глаголите, при които ударението пада на последната сричка.

Очакван резултат 5: Ученикът пише правилно глаголите в мн. ч., завършващи в ед. ч.на -а, -я, -м.

Очакван резултат 6: Ученикът владее основната употреба на пунктуационните знаци: точка, въпросителен.

Очакван резултат 7: Ученикът отделя изреченията в текста, като означава началото и края им.” (Учебни програми за втори клас 2003, с. 9 – 10).

За овладяването на тези правоговорни и правописни знания и умения е осигурена и съответната понятийна основа (словоред, звучна

съгласна, беззвучна съгласна, ед. и мн. ч. на глагола; гласен звук, ударение, сричка). (вж.: Учебни програми за втори клас 2003, с. 9 – 10).

Към дейностите, чрез които се осъществява правоговорната и правописна подготовка на второкласниците според учебната програма, можем да отнесем:

- „...изговарят съобщителни и въпросителни изречения;
- съставят кратки текстове, като използват различни по цел на изказване изречения (съобщителни и въпросителни);
- изменят формата на думата;
- сравняват сродни думи, в които гласната е под ударение;
- сравняват сродни думи;
- изменят формата на глагола от ед. в мн. ч.;
- правят проверка в правописен речник;
- пишат съобщителни и въпросителни изречения”. (Учебни програми за втори клас 2003, с. 9 – 10).

Обобщеният “поглед” върху учебната програма по български език за II клас и предложеният правоговорен и правописен минимум са в подкрепа на стратегията от I клас за усъвършенстване на речевата култура на учениците като част от комуникативноречевата им компетентност. Анализът на програмата позволява да се открият следните **изводи**:

1. Предложените за усвояване правоговорни и правописни знания са поставени в един по-общ контекст – като част от езиковата подготовка на учениците, но ориентирана към комуникативно обучение, което изисква усвоените знания (в т. ч. и правоговорните и правописните) да се прилагат в конкретни ситуации, с оглед на функционирането им в речта.

2. Знаем, че правоговорните норми имат различен характер и произход. Една част от нормите се определят от фонетичната структура на езика, която налага реализация само на такива възможности, които са заложили в неговата система. Изговорът на звучните и беззвучните съгласни е такъв. Т. е., при нормален изговор звучните съгласни в края на думата и звучните съгласни пред беззвучните се изговарят като съответните беззвучни. Ето защо считам, че изговорът на звучните съгласни не бива да се свързва с постигане на отбелязания стандарт. Само в отделни случаи, поради свръхстарателност, и то предимно при четене,

може да се сгреша автоматичният изговор на съответен звучен съгласен като звучен.

3. Правилно изговорът на звучните съгласни в посочените позиции (в края на думата и в средата пред беззвучен) се обвързва с усвояване на съответна правописна особеност, като са обозначени и дейности, чрез които се извършва проверка на “съмнителния” съгласен.

4. Добре е, че на учениците от II клас се дава възможност при необходимост да ползват правописен речник, за да правят проверка при нужда. Не е ли необходимо обаче да умеят да ползват и правоговорен речник?

5. Особено полезно за учениците е комплексното усвояване на правоговорните и правописните знания, което е предвиденото в учебната програма за втори клас. То се отнася до научната информация за глаголите, при които ударението пада на последната сричка и за глаголите в множествено число, завършващи в ед. ч. на -а, -я и -м.

В учебната програма за III клас е предвидено знанията и уменията на учениците за правоговорните норми в съвременния български книжовен език да се задълбочат и обогатят както на лингвистично равнище, така и в процеса на функционирането на езиковите единици в речта (вж. по-подр. Аз-Буки. Учебна програма по български език и литература за III клас, 2003, бр. 19, с. 4 – 15).

В учебната програма за III клас са диференцирани следните основни норми на книжовен изговор в ядро 3 “Социокултурна и езикова компетентност: устно общуване”, речево действие говорене:

“Очакван резултат 1: Ученикът изговаря правилно гласните звукове в ударена и неударена сричка.

Очакван резултат 2: Ученикът изговаря правилно звучните съгласни в началото, в края на думата, в средата на думата – пред беззвучна съгласна.

Очакван резултат 3: Ученикът изговаря правилно беззвучните съгласни С и Т пред звучни съгласни в началото и в средата на думата.

Очакван резултат 4: Ученикът изговаря правилно думи със струпани съгласни.

Очакван резултат 5: Ученикът изговаря правилно съществителни имена в ед. ч., при които в мн. ч. изпада гласен звук -ъ, -а; съществителни имена, които в ед. ч. завършват на звучен съгласен звук; съществителни

имена, които започват с беззвучен съгласен звук; членувани съществителни имена в ж. р. с две -т (-тт).

Очакван резултат 6: Ученикът изговаря правилно прилагателни имена в м. р. ед. ч., при които в ж. р. и ср. р., както и в мн. ч. изпада гласен звук -ъ; прилагателни имена, които в м. р. завършват на звучен съгласен звук; прилагателни имена с едно -н и с двойно -нн в ж. р., ср. р. и мн. ч.

Очакван резултат 7: Ученикът изговаря правилно глаголи, в които крайната сричка е с или без ударение.” (Учебни програми по български език и литература за III клас. Аз-Буки 2003, с. 5 – 6).

Освен тези знания учениците усъвършенстват уменията си да “...да участват в различни форми на устно и писмено общуване, като използват различни по цел на изказване изречения; съставят различни словоредни варианти на съобщителни, подбудителни и възклицателни изречения” (Учебни програми по български език и литература за III клас. Аз-Буки 2003, с. 5).

Очакваният резултат при четене в ядро 4 “Социокултурна и езикова компетентност” е продължение от учебните програми за I и II клас – “Ученикът чете правилно, чете с подходяща интонация. . .” (Учебни програми по български език и литература за III клас. Аз-Буки 2003, с. 6).

Основните правописни знания и умения, които трябва да усвоят третокласниците, са конкретизирани в очакваните резултати, поместени в учебната програма, в ядро 4 “Социокултурна и езикова компетентност: общуване”, речево действие писане:

“Очакван резултат 1: Ученикът пише правилно гласните звукове: А-Ъ, О-У, Е-И в неударена сричка.

“Очакван резултат 2: Ученикът пише правилно звучните съгласни в края на думата, в началото и в средата на думата – пред беззвучен съгласен звук.

“Очакван резултат 3: Ученикът пише правилно беззвучните съгласни С и Т пред звучни съгласни в началото и в средата на думата.

“Очакван резултат 4: Ученикът пише правилно думи със струпани съгласни.

“Очакван резултат 5: Ученикът пише правилно съществителни имена, които в ед. ч. завършват на звучен съгласен звук; съществителни

имена, които започват с беззвучен съгласен звук, членувани съществителни имена в ж. р. с две -т- (-тт).

“Очакван резултат 6: Ученикът пише правилно прилагателни имена, които в м. р. ед. ч. завършват на звучен съгласен; пише правилно прилагателни имена в ж., ср. и в мн. ч., при които в средата на думата има звучен съгласен пред беззвучен съгласен звук; прилагателни имена в м. р., които в последната сричка съдържат звук ъ; прилагателни имена с едно -и- и с двойно (-ии-) в ж. р., ср. р. и в мн. ч.; частиците за степенуване на прилагателните имена по-, най-.

“Очакван резултат 7: Ученикът пише правилно глаголи, в които крайната сричка е с или без ударение.”

“Очакван резултат 8: Ученикът пренася части от думата на нов ред” (Учебни програми по български език и литература за III клас. Аз-Буки 2003, с. 7).

За овладяването на тези правоговорни и правописни знания и умения от третокласниците е осигурена и понятийна основа, която надгражда усвоената до началото на трети клас лингвистична информация, а именно: „ частица за степенуване; лице на глагола; корен, наставка, представка; подбудително изречение; възклицателно изречение; думи със струпани съгласни”.

Дейностите, предложени за усвояване на правоговорните и правописните знания и умения от учениците в трети клас, са:

„... – изменят формата на думата за проверка на изговора на гласните звукове;;

– изменят формите на думата за проверка на изговора на звучните съгласни;

– сравняват сродни думи;

– изменят съществителни имена от ед. ч в мн. ч.; правят проверка за изговора на съществителните имена;

– изменят формата на прилагателното име за м., ж. и ср. р. ед. ч. в мн. ч.; правят проверка за изговора на прилагателните имена;

– изговарят глаголи с или без ударение на крайната сричка;

– изговарят различни по цел на изказване изречения;

– четат на глас кратки текстове, съдържащи различни по цел на изказване изречения;

– правят проверка, като сравняват със сродни думи, в които гласната да е под ударение;

- правят проверка с правописен речник;
- изменят формата на думата за проверка на правописа на звучните съгласни звукове;
- пишат думи със струпани съгласни;
- изменят съществителните имена от ед. в мн. ч.;
- правят проверка на правописа на съществителните имена;
- изменят формата на прилагателното имена м. ж. и ср. р., ед. ч. и мн. ч.;
- правят проверка за правописа на прилагателните имена;
- пишат глаголи с или без ударение на крайната сричка;
- правят звуков анализ на думата и да я делят на срички;
- пренасят части от думата на нов ред.” (Учебни програми по български език и литература за III клас. Аз-Буки 2003, с. 7 – 8).

Анализът на учебната програма по български език за трети клас насочва към следните **изводи**:

1. Предвидената за усвояване правоговорна и правописна информация според учебната програма се овладява на “фона” на езикови знания. Усъвършенстването на уменията на учениците да общуват е обосновано социално. Това водещо изискване в съвременното обучение по български език съдейства за обвързване на лингвистичните знания на третокласниците с комуникативноречевата им практика.

2. В учебното съдържание по български език за III клас са предвидени за усвояване достатъчни като обем правоговорни и правописни знания и умения, надграждащи усвоената лингвистична информация в I и във II клас.

3. Основните правоговорни и правописни знания, които усвояват третокласниците и се отнасят до основни въпроси, които са свързани с нормативно произношение и писане на гласни звукове; на звучни съгласни в различни позиции; на струпани съгласни; до правилното интонационно оформяне на различни по цел на изказване изречения, както и да правилното им записване; правилно пренасяне на части от думата на нов ред.

При анализа на учебната програма по български език за III клас възникват и някои въпроси:

1. Не се ли появява късно в учебното съдържание по български език темата за правилния изговор на гласни звукове в ударена и неударена сричка? Още в I, а след това и във II клас, в учебниците са пред-

видени теми като: “Правопис на гласни звукове” (вж.: Танкова и др. 2003). Как учениците в I и II клас ще пишат правилно буквите на неударените гласни, без да осъзнаят преди това книжовния им изговор? Знаем също, че ненормативната редукция на широките неударени гласни звукове е типична правоговорна грешка за хората от източните езикови територии. Това налага извършването на корекционна правоговорна работа още от I клас.

2. Изговорът на звучен съгласен в края на съществителни и прилагателни имена е автоматичен. Т. е. не е необходимо специално обучение, за да се постигне нормативност на изказа.

3. Учебното съдържание по български език за III клас може да се обогати с тема като: „Правоговор и правопис на съществителни, прилагателни имена и глаголи”. В нея могат да се обобщят знанията и уменията на учениците, както и да се включат думи с често грешени при изговор и правопис представки и наставки като: -о, -у, -пре, -при, -съ; -ав, -ак, -ан и др. Още повече че според учебната програма третокласниците получават знания за морфемния състав на думата (корен, представка, наставка (вж.: Учебни програми по български език и литература за III клас. Аз-Буки 2003, с. 5).

Общият “поглед” върху програмата по български език за IV клас показва, че дидактическата грижа за усъвършенстване на правоговорната и правописната компетентност на учениците се реализира в условията на комуникацията.

Новите правоговорни и правописни знания и умения, които обучаваните следва да надградят в IV клас според учебната програма по български език, са изложени в ядра 3 и 4, съответно: “Социокултурна и езикова компетентност: устно общуване” и “Социокултурна и езикова компетентност: писмено общуване”, речеви действия – говорене и писане. (вж. по-подр.: Учебни програми по български език и литература. Аз-Буки 2003, бр. 22).

Очакваните резултати, свързани с обучението по правоговор, са: “Очакван резултат 1: Ученикът изговаря правилно тесните и широките гласни звукове в начална ударена и неударена сричка.

Очакван резултат 2: Ученикът изговаря правилно твърдите и меките съгласни звукове в различни фонетични позиции.

Очакван резултат 4: Ученикът изговаря правилно определителен член за м. р. ед. ч. на съществителни имена.

Очакван резултат 5: Ученикът изговаря правилно числителните бройни и числителните редни имена.

Очакван резултат 6: Ученикът изговаря правилно крайната съгласна на представката, с която е образуван даден глагол.

Очакван резултат 7: Ученикът изговаря правилно окончанията -а, -ат -я, -ят за сегашно време на глаголите.

Очакван резултат 8: Ученикът изговаря правилно глаголните форми за сегашно време с окончания -я, -ят след съгласна.

Очакван резултат 9: Ученикът изговаря правилно глаголите в 1 л. мн. ч., които в 1 л. ед. ч. завършват на -а, -я или -м. (вж. по-подр.: Учебни програми по български език и литература. Аз-Буки 2003, бр. 22).

Очакваните резултати, свързани с обучението по правопис, са:

“Очакван резултат 1: Ученикът пише правилно широките и тесните гласни в неударена сричка.

Очакван резултат 2: Ученикът пише правилно твърдите и меките съгласни, като отбелязва правилно мекостта на съгласните.

Очакван резултат 3: Ученикът пише правилно звучните и беззвучните съгласни в различни фонетични позиции.

Очакван резултат 4: Ученикът пише правилно сложните думи слято и полуслято.

Очакван резултат 5: Ученикът пише правилно пълния и краткия определителен член на същ. имена в м. р.ед. ч.

Очакван резултат 6: Ученикът пише правилно степените за сравнение на прилагателните имена.

Очакван резултат 8: Ученикът пише правилно числителните бройни и числителните редни имена.

Очакван резултат 9: Ученикът пише правилно окончанията -а, -ат, -я, -ят за сегашно време на глаголите.

Очакван резултат 10: Ученикът пише правилно глаголните окончания с -я, -ят след съгласна за сегашно време.

Очакван резултат 11: Ученикът пише правилно глаголите в 1 л. мн. ч., които в 1 л. ед. ч. завършват на -а, -я или -м.

Очакван резултат 12: Ученикът пише правилно степените за сравнение на наречията.

Очакван резултат 13: Ученикът използва правилно препинателните знаци в края и в средата на изреченията в зависимост от вида им, целта на изказването и интонацията им.

Очакван резултат 14: Ученикът отделя изреченията в текста, като означава началото и края им.

Очакван резултат 15: Ученикът пише разделно думите без собствено ударение.”

Дейностите, които обезпечават правоговорната и правописната подготовка на учениците от четвърти клас, са обвързани със знанията и очакваните резултати, например: „...изговарят думи с твърди и меки съгласни; изговарят звучни и беззвучни съгласни в различни фонетични позиции и т. н.; образуват сродни думи за проверка, сравняват глаголи в ед. и мн. ч; четат различни по цел на изказване изречения; пишат думи, съдържащи меки съгласни, сравняват думи с твърди и меки съгласни, пишат думи, съдържащи звучни и беззвучни съгласни и т.н.” (вж. по-подр.: Учебни програми по български език и литература. Аз-Буки 2003, бр. 22).

Кои са основните **изводи**, които могат да се направят от анализа на учебната програма по български език за IV клас?

1. В учебната програма по български език за IV клас се обогатява и надгражда конкретно учебно съдържание по правоговор и правопис по регламентираните стандарти в процеса на усвояване на определена езикова информация.

2. Очевиден е стремежът в учебната програма по български език и литература за IV клас по-голяма част от предвидените за усвояване ортоепични норми да се свържат с изучаването на определена част на речта – съществително име, числително име, глагол.

3. Обучението по правоговор е обвързано с отработването на книжовен изговор на конкретна морфема в рамките на думата.

4. Положителен е и фактът, че овладяването на предвидените правоговорни норми се изучава взаимосвързано с правописа им. (вж. по-подр. ядра 3 и 4 “Социокултурна и езикова компетентност”, речеви действия – говорене и писане в Учебни програми по български език и литература. Аз-Буки 2003, бр. 22).

От направените наблюдения и коментари върху съвременните учебни програми по български език от I до IV клас е **видно**, че:

1. Обучението по правоговор и правопис се реализира като съставна част от процеса за формиране на езиковата компетентност на учениците.

2. В съответствие с комуникативноречевата насоченост на родно-езиковото обучение, учебното съдържание по правоговор и правопис според учебните програми се проектира и в социокултурен контекст. Затова съвсем основателно в целите на началното обучение по български език и литература в I – IV клас са формулирани изисквания за формиране на комуникативноречеви умения на учениците.

3. За пръв път в учебните програми по български език за I – IV клас категорично е диференцирано учебното съдържание, което се свързва с речевите действия говорене, четене и писане.

4. Учебните програми по български език в етапа I – IV клас обвързват обучението по правоговор и по правопис. Този процес следва да намери своето логично продължение и в практиката – при обучението на учениците.

Въпреки отбелязаните проблеми, свързани с правоговорната подготовка на децата от I до IV клас според действащите учебни програми, може да се **обобщи**, че представеното учебно съдържание градира познавателната дейност на учениците. Очакването е в процеса на обучение да се овладеят основни правоговорни и правописни норми на различни езикови равнища.

Усвояването на нормите на книжовния български език приключва в края на седми клас, а в осми клас се обобщават знанията за тях и се усъвършенстват компетентностите, свързани с прилагането им в езиковата практика на учениците. В този смисъл овладяването на основни правоговорни и правописни норми от учениците в етапа I – IV клас е с основополагащо значение както за формиране на качеството правилност на речта, така и за уелото използване на езиковите знания в речевата им практика.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Държавен вестник*, бр. 48, 2000.

2. *Учебна програма по български език и литература за първи клас 2003*: Учебна програма по български език и литература за първи клас. – Учебни програми за първи клас на Министерството на образованието и науката. С., 2003.

3. *Учебна програма по български език и литература за втори клас 2003*: Учебна програма по български език и литература за втори клас. – Учебни програми за втори клас на Министерството на образованието и науката. С., 2003.

4. *Учебна програма по български език и литература за трети клас 2003: Учебна програма по български език и литература за трети клас. – Аз-Буки, 2003, бр. 19.*

5. *Учебна програма по български език и литература за четвърти клас 2003: Учебна програма по български език и литература за четвърти клас. – Аз-Буки, 2003, бр. 22.*

КОНТЕНТ АНАЛИЗ НА УЧЕБНИТЕ ПРОГРАМИ ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК С ОГЛЕД НА ОБУЧЕНИЕТО ПО ПРАВОГОВОР И ПРАВОПИС В НАЧАЛНИТЕ КЛАСОВЕ

ДАНИЕЛА ЙОРДАНОВА

Резюме

В текста е извършен контент анализ на учебните програми по български език и литература в I – IV клас с оглед на обучението по правоговор и правопис, като се имат предвид Държавните образователни изисквания за културно-образователната област “Български език и литература”.

Очертани са акцентите в обучението по правоговор и правопис предвид учебното съдържание по български език по ядра, изведен е необходимият понятиен апарат, както и предвидените дейности за усвояване на правоговорните и правописните знания и умения от малките ученици.

Ключови думи: контент анализ, учебни програми по български език, обучение по правоговор и правопис, първи – четвърти клас.

CONTENT ANALYSIS OF BULAGRIAN LANGUAGE AND LITERATURE SYLLABUSES WITH A VIEW TO TEACHING SPELLING AND ORTHOEPY IN THE PRIMARY SCHOOL

DANIELA YORDANOVA

Summary

Content analysis of Teaching Bulagrian language and literature syllabuses is performed in the paper considering teaching spelling and orthoepy. Emphases on some parts of the syllabus content are placed; the necessary terminology is specified, the planned activities for learning spelling and orthoepy knowledge are discussed.

Keywords: content analysis, Bulagrian language syllabuses, teaching spelling and orthoepy, 1st – 4th grade.